

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet (TTI) középtávú stratégiai terve (2020–2023)

Külső környezet elemzése, belső adottságok vizsgálata

Az intézet jelentős múltra tekint vissza a magyar kutatásszervezetben, a tudományos műhelyeiben összpontosuló tudományos kapacitás és kutatói potenciál a TTI-t a magyar történettudomány vezető intézményévé tették. A szakma megújítását és a vitás történeti kérdések újraértékelését célzó kezdeményezések zöme innen indult ki. A rendszerváltozás után a 20. századi történelemkutatást még korlátozó ideológiai kötöttségek is eltűntek, s ennek köszönhetően az intézet immár szabadon tölthette be azt a központi kutatási és kutatásszervezői feladatot, amelyre egyetlen más intézmény sem lett volna és ma sem képes az országban. Ez a szerep a szűken vett kutatómunkán kívül (amely a magyar nép és állam teljes történetének kutatását jelenti), felöleli a magyar történettudomány eredményeinek közzétételét minél szélesebb körök számára, a szakma nemzetközi képviselőjét és a közgondolkodás formálását. Az intézményi struktúra reformját követően a 2012-től a TTI a Bölcsészettudományi Kutatóközpont tagintézményeként működve jelentős mértékben növelni tudta a társintézetekkel együttműködésben interdiszciplináris szerepét is. Az utóbbi években számos olyan történeti intézet jött létre, amelyek a magyar történelem vitatott (többnyire éles emlékezetpolitikai viták középpontjában álló) eseményeinek és személyeinek újraértékelését tűzték ki célul. Ez főleg az intézet újkori és legújabb kori részlegei számára teremt a korábbinál sokkal élesebb versenyhelyzetet, de az intézet egészének pozícióit is közelről érinti. Ezért korábbi helyzetét csak úgy őrizheti meg, ha nem enged a szakszerűség követelményéből, ha élen jár a közérdeklődést kiváltó témák művelésében, és ha személyi állománya és irányítása még jobban alkalmazkodik a versenyhelyzethez. A kutatói állomány nagysága, összetétele, kormegoszlása, innovatív képessége, az infrastruktúra, a szervezeti és az irányítás rend összességében alkalmas arra, hogy az intézet megbirkózzék ezekkel a feladatokkal, és mind a hazai, mind a nemzetközi mezőnyben megőrizze és tovább erősítse helyzetét. Ugyanakkor szorosabb ellenőrzéssel, a követelmények szigorú számonkérésével fokozatosan a „piacon elérhető” legkiválóbbakkal kell felváltani azokat, akik nem megfelelően teljesítenek. Az intézet ma is igen vonzó kutatóhely, de az adott gazdálkodási keretek között nehézséget okoz a legkiválóbb kutatók méltó anyagi elismerése. Ezzel együtt a vezetés és a kutatók döntő többsége úgy véli, hogy a hosszú távú alapkutatásokhoz és a sok éves munkát igénylő összefoglalók, forráskiadások stb. elkészítéséhez még mindig a Kjt. szerinti foglalkoztatás nyújtja a legbiztonságosabb kereteket, a projekt-alapú foglalkoztatással csak ennek kiegészítéseként érdemes számolni.

Az intézet küldetése és stratégiai céljai

Az intézet hivatása az, hogy nemzetközi porondon és itthon irányadó és megkerülhetetlen legyen mindenki számára, aki a magyar nemzet, a mindenkori Magyarország és Közép-Európa történetével foglalkozik. Ehhez legalább négy, egymást kiegészítő feladatot kell ellátnia egyidejűleg. (1) Az intézetben zajló legtöbb kutatás a magyar nemzet, a történeti magyar állam, illetve a magyarok által lakott területek (tágabban Közép-Európa) történetét európai történetként, az egyetemes történet részeként műveli és közvetíti a nagyvilágnak. A nemzeti történelem kutatása révén kapcsolódik általánosabb, tág horizontú egyetemes történeti, elméleti és módszertani, a nemzetközi szakmai közéletet foglalkoztató témák vizsgálatához. E szemléletmód következetes érvényesítése érdekében tovább kell növelnie a magyar történésztársadalom nemzetközi beágyazottságát, beleértve a világnyelveken történő publikálás fellendítését. (2) Az előbbinek része, mégis önálló feladat, hogy határozottan

védenie kell a magyar történelmet azoktól a kisajátító törekvésektől, amelyek egyre erőteljesebben és hatékonyabban nyilvánulnak meg azokban az országokban, amelyek népeivel a magyarság ezer éven át állam- és sorsközösségben élt. Ugyanakkor mindent meg kell tennie azért, hogy ezekkel a történetírásokkal a lehetséges mértékig szót értsen. (3) Az intézetnek össze kell fognia a Kárpát-medencei magyar történetírás egészét, szervező központként arra kell ösztönöznie a többféle kultúrában élő kisebbségi intézményeket és kollégákat, hogy valódi közvetítők legyenek a magyar(országi) és az „utódállami” történetírások között. (4) Az intézetnek minden tőle telhetőt el kell követnie a „nyilvános történelem” (*public history*) befolyásolása érdekében, hogy elszívja a levegőt a „mítoszgyártók” és a „felejtés ügynökei” elől. Ezzel összefüggésben minden erejével arra kell törekednie, hogy megőrizze és szélesítse a történettudomány magyar nyelvű tudományos és ismeretterjesztő publikációs rendszerét, s hogy minél többet és hatásosabban legyen jelen a média vállalható részében. E célok elérése érdekében egyre inkább támaszkodnia kell olyan korszerű információtechnológiai eszközökre, mint a diszciplináris adatbázisokba rendezett eredmények inter- és multidiszciplináris megközelítése/hasznosítása, valamint az internet adta lehetőségek széles körű alkalmazása. A stratégiai tervekben meghatározott feladatok elvégzésében kiemelt szerepe van annak, hogy az Intézet folyamatosan biztosítani tudja három folyóirata (*Történelmi Szemle, Világtörténet, Hungarian Historical Review*) kiadásának, valamint a könyvkiadásnak a feltételeit.

Az intézet profiljának megfelelő teljesítménymutatók rendszerének felállítása

Az intézeti kutatók teljesítményét jelenleg többféle rendszer szerint mérjük. A hatályos kutatóközponti SzMSz szerint az értékelés annak megállapítására irányul, hogy „...az egyes közalkalmazottak, az egyes intézetigazgatók és – a szervezeti egység belső struktúrájának függvényében – osztályvezetők/témacsoport-vezetők, illetve az osztályok és témacsoportok a munkatervükben előírt (vagy azon felül év közben felmerült) feladataikat teljesítették-e.” Az értékelés középpontjában tehát jelenleg az éves munkaterv állnak. Emellett létezik egy követelmény- és előmeneteli rendszer (ezt a kutatóközponti minősítési szabályzat tartalmazza), amely munkakörönként szintén meghatároz évenként elvárt mennyiségű munkát (jellemzően meghatározott számú publikációt, tudományos közéleti tevékenységet). Emellett léteznek „külső” (kutatóközponti szabályzatokba egyelőre be nem épített) teljesítménymutatók is, mint a hivatkozások száma, különféle indexek, faktorok stb., amelyeket leginkább a hazai és a nemzetközi pályázatok kiírói kérnek. A következő évek fő feladata lesz, hogy ezeket a különböző módszereket minél egységesebb rendszerbe foglaljuk. Ennek részeként a munkaterv készítési kötelezettséget a teljesítményértékelési/minősítési szabályzatban is rögzíteni kell. Meg kell szüntetni a most még meglévő különbségtételt „munkatervben szereplő” és „azon felüli” munka között. El kell gondolkodni a „külső” teljesítménymutatók intézeti használatán is, de itt a legnagyobb óvatosság indokolt. Csakis azon mutatók használatát lehet támogatni, amelyek alkalmazhatók a bölcsészettudományok viszonyaira, és vigyázni kell, nehogy a „gépies” (puszta adatokon alapuló) mérés teljesen háttérbe szorítsa a bölcsész hagyományoknak inkább megfelelő értékelési formákat. Ragaszkodni kell a tipikusan bölcsész hivatkozás-számolási módszerekhez is (többszörös hivatkozás stb.). Impakt faktor vagy annak bármilyen rejtett változata elfogadhatatlan a történettudományban, mint ahogy vissza kell utasítani a magyar nyelvű szaklapok „leminősítését” olyan folyóiratokkal szemben, amelyek ugyan semmiben sem jobbak, csak valamelyik világnyelven jelennek meg.

A stratégiai cselekvési tervek és kiemelt feladatok

Az intézet megfogalmazott olyan stratégiai terveket, amelyek az osztálystruktúrán átívelően tűztek ki releváns tudományos célokat. Összhangban a BTK idegennyelvű könyvkiadási projektjével az intézet célja, hogy angol nyelven tegyünk hozzáférhetővé összefoglaló, tudományos igényű megírt köteteket a **magyar történelem legfontosabb fordulópontjairól** az államalapítástól egészen napjainkig. A főbb fordulópontok és összegző feldolgozások között említhető: 1. Magyar őstörténet; 2. Államalapítás; 3. Tatárjárás; 4. A nándorfehérvári győzelem (1456); 5. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc; 6. Trianon; 7. Az 1956-os forradalom. További fordulópontok (pl. oszmán hódoltság időszaka, rendszerváltás története) kidolgozása más osztályfeladatok keretében valósulna meg.

Kiemelt középtávú cél egy **magyar dinasztiatörténet** elkészítése az Árpád-háztól 1918-ig bezárólag. A tervezett két kötetes, több szerzős monografikus feldolgozás a magyar királyi dinasztiákat állítja a vizsgálat középpontjába: nem egy újabb Magyarország történetet kívánunk készíteni, az ország története ezúttal az egymást váltó dinasztiák történetén keresztül elevenedik meg, a hagyományos országtörténeti feldolgozások jól ismert, megszokott nézőpontjait számos eddig nem érvényesített nézőponttal egészítve ki.

Fontos távlati célkitűzés a **Felvidék történetének** feldolgozása. Bár a terület a 19. századig sem földrajzi, sem közigazgatási szempontból nem számított önálló területi egységnek, így Magyarországon nem készültek Felvidék-történeti összefoglalók, a Szlovákiában írt munkák viszont többnyire a Magyar Királyság egészéből kiragadva, az összefüggések figyelmen kívül hagyásával tárgyalták a régió történetét. A cél a többszintű vizsgálat, azaz nem csupán az adott térség történetét, társadalmát stb. bemutató munka, de az adott információknak egyúttal az egész Magyar Királyság, illetve a Habsburg majd Osztrák-Magyar Monarchia kereteibe ágyazása, ily módon egyszerre biztosítva pontos lokális ismereteket és a széleskörű áttekintés lehetőségét.

Az átfogó intézményi terveken túl az alábbi terveket az intézet hagyományos osztálystruktúrájának rendjében fogalmaztuk meg. A kijelölt stratégiai cselekvési tervek és célok az elmúlt év során megfogalmazott intézeti- és osztályfeladatokra támaszkodnak.

Középkori osztály

A Középkori Osztály keretében működő **Középkori Magyar Gazdaságtörténet** Lendület Kutatócsoport munkája a pályázat keretében leadott munkaterv alapján folyik. A Lendület támogatása 2020. június 30-ig szól, a támogatás meghosszabbítása esetén a királyi gazdaságpolitika és a városok gazdaságban betöltött szerepének vizsgálata tovább folytatódik. A Kutatócsoport tevékenységét az NKFIH által támogatott pályázati keret egészíti ki, mely 2020. november 30-ig biztosít többtámogatást. E program keretében készülő, a *Kereskedelmi források* munkacímet viselő kötet megjelenése 2020–2021 folyamán várható. Ha a kutatócsoport a későbbiekben is anyagi támogatást kap, akkor a csoport tematikájához kapcsolódó tanulmányok, tanulmánykötetek és monográfiák megjelenése várható. Ezen felül egyrészt tervezik a forráskiadvány folytatását (időben és tematikában), másrészt egy olyan modern, magyar–angol kétnyelvű, pecsétkatalogus elkészítését, mely a Magyar Királyság városainak középkori pecsétjeit helyezi a középpontba. Fontos, hogy ezt a teljességre törekvő munkát a magyar történettudomány végezze el, hogy a feldolgozás eredményében az utódállami szemléletű történeti narratívák helyett az egykor volt valóság tükröződjék. A program szervesen illeszkedik az **Árpád-ház Program** keretében a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézettel kialakított együttműködésben készülő, a középkori magyar városprivilegiumokat feldolgozó forráskiadványhoz. A már folyamatban lévő kutatásokat az elnyert pályázatok költségvetése biztosítja, az új forráskiadvány és a pecsétkatalogus, valamint a program folytatása szintén csak az alapfinanszírozáson felüli források bevonásával lehetséges.

A Középkori Osztály feladata a magyar középkor történetével kapcsolatos — európai összefüggésrendszerbe ágyazott — alapkutatások elvégzése, a kutatási eredményeket összegző szintézisek és kézikönyvek összeállítása, valamint a további kutatásokat megalapozó forráskiadványok készítése.

Az Osztály az **Árpád-ház** és a középkorban az Árpád-ház leányágaként számon tartott **magyar Anjouk korának történetére** vonatkozó kutatásokat folytat. A 2023-ig várható kötetek: 1. az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza Sáros megyét feldolgozó kötete; 2. az Anjou-kori világi elitet bemutató monografikus igényű tanulmánykötet. Ehhez szorosan kapcsolódik az Osztály részvétele a Magyarország Kormánya által meghirdetett Árpád-ház Program kutatási alprogramjainak megvalósításában, mely kiterjed mind — a BTK és annak Történettudományi Intézete intézményi keretein túlnyúló — szervezési feladatokra, mind a TTI-ben, valamint a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézetben folyó kutatásokra. A 2023-ig várható eredmények: 1. az Árpád-kor történetének jegyzetelt kronológiája 2. 10 angol nyelvű monográfia megjelentetése 3. 3–4 forráskiadvány, illetve magyar nyelvű monográfia megjelentetése 4. az e-Árpád adatbázis létrehozása 5. az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza Somogy megyét feldolgozó kötete. A kutatások anyagi forrásait Magyarország Kormánya és Székesfehérvár Megyei Jogú Város biztosítja.

Az Osztály késő középkorra vonatkozó kutatásainak homlokterében a kutatóközpont Mohács-kutatócsoportja számára végzett **Jagelló-kori kutatások** mellett mindenekelőtt a késő **középkori archontológiai program** befejezése, jogtörténeti kutatások, diplomáciai kapcsolatok vizsgálata áll. A 2023-ig várható eredmények: 1. a Magyarország világi archontológiája 1458–1526. III. kötet megjelenése; 2. a középkori hatalmaskodásokat feldolgozó monográfia; 3. a Magyar Királyság és a Német-római Birodalom késő középkori politikai-diplomáciai kapcsolatait feltáró kötet.

Az alapfinanszírozáson felüli források bevonása esetén lehetővé válna olyan magyar és angol nyelvű, **online elérhető lexikon (on-line adatbázis)** összeállítása, mely a megalakuló Magyar Királyság 1541-ig tartó történetéről teljes körű képet nyújt részint a magyar olvasók számára, miközben a magyar történelemmel kapcsolatba kerülő külföldi szakmabeliek számára is tájékoztató lehetőséget biztosít.

Kora újkori osztály

Az utóbbi évek tapasztalatai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy nagy szükség lenne az **oszmán (hódolt) Magyarország történetének angol nyelvű összefoglalójára**. Az oszmán expanzió és hatalmi berendezkedés magyarországi sajátosságait a nemzetközi tudományosság félreérti vagy nem ismeri, ezért a magyarországi hódoltságról lényegében hamis kép él ezekben a narratívákban, a magyar eredmények – az utóbbi évek erőfeszítései dacára – csak töredékesen érhetők el a nemzetközi kutatóközösség számára. A 2020–2023 közötti időszakban, elsősorban az osztály keretében működő NKFIH kutatási projekt (*Kereszténység és Iszlám. Keresztes háború és együttélés válaszátként a 16–17. században*) keretében, egy angol nyelvű hódoltságtörténeti monográfia előkészítő munkálatait végzik el, ennek előtanulmányai jelennek meg.

Kiemelkedően fontos az **Erdélyi Fejedelemség** történetének szakszerű kutatása és feldolgozása, szembemelve az utódállami narratívával, amelynek nyomán számos tekintetben értelmetlen felre Erdély kora újkori történelmének különféle kérdéseit. Így szükséges a nemzetek és vallásfelekezetek erdélyi együttélésének további alapos feltárása, valamint a fejedelemség külkapcsolatainak részletes elemzése, amely pontosítja az erdélyi állam helyét a kora újkori Európán belül és a magyar történelem elfoglalt kiemelkedő szerepét egyaránt. A kutatási irány folytatása lehetőséget biztosít az Erdélyi Múzeum Egyesület, mint legfontosabb erdélyi magyar tudományos műhely szoros bekapcsolására a magyar történettudományba. A kutatási eredmények nemzetközi közzététele szempontjából kiemelt cél a BTK Régészeti

Intézettel közösen a Székelyföld történetét 1992-ig bemutató angol nyelvű kötet megjelentetése.

Az osztályon belül működő interdiszciplináris Szent Korona Lendület-kutatócsoport a hazai tudományosság egyik nagy adósságát kívánja pótolni: a **Szent Korona és a magyar uralkodókoronázások** 16–20. századi történetének szisztematikus feltárását. A magyar állami és nemzeti reprezentáció újkori históriájának alaposabb megismerése reményeink szerint számottevően elősegítheti a magyar lakosság történeti ismereteinek elmélyítését és nemzeti identitásunk erősítését is. Kötetet jelentet meg az 1625. évi koronázó országgyűlés történetéről, a koronázások és a Szent Korona történetéről angol nyelvű monográfiát, a spanyol és magyar udvari reprezentációról szintén angol nyelven tanulmánykötetet ad közre.

A szintén az osztályhoz kötődő Lendület **Családtörténeti** Kutatócsoport családrekonstrukciót szolgáló adatbázist épít, amely több tucat adatbázis harmonizációjával jön létre, több százezer adatot tartalmazva. Az adatbázis segítségével kézikönyv készül a 16–19. századi magyarországi családstruktúráról valamennyi társadalmi rétegre kiterjedően. Ezen kívül angol nyelvű kézikönyvet írnak nemzetközi szerzőgárdával, amelynek célja a kora újkori családtörténet közép-kelet európai összehasonlító vizsgálata. Továbbá a kutatócsoport egodokumentumokat ad ki, amelyek között kiemelkedő fontosságú Türck Dániel, 16. századi humanista lőcsei jegyző latin nyelvű naplójának, illetve a kora újkori felvidéki evangélikus lelkészek naplóinak összegyűjtése és közreadása.

Az osztály hagyományos profiljának fontos eleme volt mindig is a jelentősebb forráskiadások előkészítése. Így folytatódna NKFIH támogatás keretében a Bél Mátyás által készített, de többnyire kéziratban maradt országleírás, a *Notitia Hungariae* kritikai kiadása, ennek eredményeként 2023-ig megjelenne a VI. (Abaúj, Gömör, Torna és Borsod vármegyék) és a VII. kötet (Heves, Csongrád, Bács-Bodrog, Jászkunság) is. Az **oszmán diplomácia** NKFIH-kutatás keretében két kötet jelenik meg, a *Konstantinápolyi követjelentések 1568–1574* és *A budai pasák levelezése 1616–1629*. Régi adósság a **II. Rákóczi Ferenc fejedelem nemzetközi diplomáciai levelezéseinek** és száműzetésében írt, röviden *Confessio Peccatoris*-ként vagy *Confessio*-ként ismert és hivatkozott irodalmi művének kritikai kiadása. Ez utóbbi mindenképpen szükségessé teszi az Irodalomtudományi Intézettel való szoros együttműködést is, a következő években ennek francia fordítása jelenik meg. Ehhez kapcsolódóan folytatódik a francia-magyar kapcsolatok vizsgálata, megjelenik Lotharingiai Károly életrajza, a *Mémoires de Jean-Louis de Bussy-Rabutin* című kötet kritikai kiadása is.

Újkori osztály

Az osztály kiemelt célja a tudományok intézményesülésének vizsgálata a 19. századi **Magyarországon eszme- és intézménytörténeti** szempontból. Ehhez kapcsolódóan folytatódik Széchenyi István levelezésének összegyűjtése és kritikai kiadása, amelynek első, 2021-ben megjelenő kötetéhez elektronikus adatbázis is épül. NKFIH támogatás keretében valósul meg Eötvös József levelezésének összegyűjtése és kiadása, amelynek 1848 márciusáig tartó első kötete a pályázati időszak végére (2023) jelenik meg. Ehhez kapcsolódóan a dualizmus kori országgyűlés történetének monografikus feldolgozása is várható.

Az osztály munkatársai az 1867-es kiegyezést angol nyelvű kötetben mutatják be. A különféle eszmei-ideológiai áramlatok korszakokon átívelő vizsgálata, mint szélesebb történeti kontextus keretében vizsgálat tárgya a 19. századi nemzetépítő nacionalizmus, valamint a korabeli birodalmon belüli antiliberalizmus-antimodernizmus is. Ehhez kapcsolódóan angol nyelvű kötetet terveznek *A Nation Divided by History and Memory: Hungary in the Twentieth Century and Beyond* címmel, valamint egy posztdoktori kutatás eredményeként szintén angolul vizsgálnák a magyar birodalmiság kérdését a dualizmus korában Délkelet-Európa térségében (*Hungarian Imperialism in Southeast Europe and Beyond, 1880–1918*).

Szintén fontos kutatási főiránya az osztálynak a hosszú 19. század Magyarországnak változó gazdasági és politikai környezetében a **társadalmi elitek stratégiáinak** vizsgálata. Kiemelt feladat a polgári korszak és a modernizáció időszakára vonatkozó hazai társadalomtörténeti kutatások továbbvitele az arisztokráciára, a gazdasági elitre, a zsidóságra és a lokális elitekre egyaránt. 2020-ban várható az 1840–1938 közötti galíciai zsidó bevándorlók vizsgálatára vonatkozó eredmények publikálása. A gazdaságtörténeti kutatások keretében zajló Siemens vállalattörténet folytatásához szükség volna külső finanszírozás bevonására, hogy eredményei 2023-ban publikálásra kerülhessenek. Posztdoktori kutatás keretében folytatódik a kapcsolati hálózatok és informális szerkezetek vizsgálata a 19. századi nagybirtokon, ennek kiterjedtebb elemzéséhez szintén további források bevonására lesz szükség.

A társadalmi csoportok vizsgálata kiegészül a szélesebb kutatóközösség által is használható társadalomtörténeti adatbázisok építésével és fejlesztésével: a politikai elithez tartozó személyeket érintő adatbázis készül, folyik egy családtörténeti adatbázis-építés is, melynek keretében adatelemzésre és adatvizualizációra éppúgy sor kerül. A már online elérhető GIS-ta Hungarorum történeti térinformatikai keretrendszer folytatásaként cél a dualizmus kori területi egyenlőtlenségek különböző aspektusainak további elemzése.

Horthy-kori osztály

A **Horthy-korszak háromkötetes kézikönyve** (1. kézikönyv; 2. makropédia; 3. Magyarország bilaterális kapcsolatai), mely négyéves munkaterv alapján készül, mintegy hatvan kutató közreműködésével, 130 ív terjedelemben a tízkötetes Magyarország története óta a legnagyobb ilyen típusú vállalkozás. A munka NKFIH támogatásból folyik, azonban a megjelentetésre többletforrásra lesz szükség. Az osztály keretében a politika-, társadalom-, művelődés-, gazdaság- és nemzetiségtörténeti témák vizsgálata négyéves, a Trianon-100 projekt munkacsoport pedig ötéves kutatási, kiadvány- és rendezvényterv alapján működik. Emellett a két posztdoktori munkatárs, valamint a nagydoktori munkákon dolgozó kollégák hároméves terveik megvalósításán is dolgoznak, pl. Horthy Miklósról, Bajcsy Zsilinszky Endréről készülő nagymonográfiákon, Magyarország nagyhatalmi és regionális külkapcsolatait bemutató kézikönyvön. Folyamatban van nemzetközi összehasonlító projekteket előkészítése a Visegrádi Alap, illetve az ENRS támogatásával, a Bécsi Egyetemmel, valamint a szomszéd országok akadémiai intézeteivel együttműködésben.

Az osztályhoz szorosan kapcsolódó, ötéves finanszírozásban működő MTA **Trianon100** Lendület Kutatócsoport kiemelt feladata a tragikus, a magyar állam és nemzet történelmét döntően befolyásoló trianoni békediktátum előzményeinek és következményeinek forrásszintű feltárása, ezzel kapcsolatos monográfiák és forráskiadások előkészítése. A kutatócsoport 2020-ban ehhez kapcsolódóan nemzetközi konferenciát rendez, valamint a Magyar Történelmi Társulattal közös magyarországi vidéki Trianon-konferencia-sorozatot szervez. 2020–2021 folyamán 13 kötet megjelenése várható.

A **Tanácsköztársaság** történetét új szempontok alapján vizsgáló monográfia előkészítése pályázati keretben történt, azonban megjelentetésére további forrásra lenne szükség. Ehhez az időszakhoz kapcsolódó forrásgyűjtemény is előkészületben van. Újonnan induló projektként az **I. világháborús veteránok két világháború közötti sorsának vizsgálata** pályázati keretben zajlik, amely 2023-ig tart, monografikus feldolgozása és megjelentetése ezt követően válik lehetővé.

Az **1944–1945 közötti fontosabb magyarországi háborúellenes és ellenálló csoportok** levéltári anyagainak feldolgozása, a német megszállás és a nyilas hatalomátvétel közti időszakra vonatkozó vizsgálatok NKFIH PD pályázati keretben zajlanak, amely azonban 2020-ban lejár, így ennek folytatására, valamint a kutatás eredményeinek publikálására külső forrás bevonására lesz szükség.

Jelenkori osztály

Az osztály elsősorban a második világháború utáni nemzetközi kapcsolatokat és a szocialista korszak társadalomtörténetét kutatja kelet-közép-európai összehasonlításban. Az egyik kiemelt kutatási főirány a **Kádár-korszak mindennapjainak és a rendszerváltásnak hosszú története**. A magyar rendszerváltás történetét hosszú időtávon vizsgáló kutatás részben a Horizont2020-as COURAGE projekt folytatása. Célja, hogy a rendszerváltást új nézőpontból, a családok mindennapjaiban bekövetkező változások felől vizsgálja 1956-tól kezdődően, európai összehasonlításban. A kutatás során elkészül a Kádár-korszak online enciklopédiája és a korszak kutatását segítő magán- és közgyűjtemények nemzetközi regisztere. A COURAGE adatbázisának további fejlesztéséhez, az újabb tételek beépítéséhez azonban szükséges plusz források bevonása. A Kádár-kori mindennapokra vonatkozó kutatás keretében nyolc angol nyelvű monográfia és társszerzős kötet, valamint további magyar kéziratok is kiadásra várnak, azonban ezek jelentős részének publikálásához újabb finanszírozási források szükségesek.

A **nemzetközi kapcsolatok kutatásának** célja, hogy új források feltárásával érthetőbbé váljon, miként változtatta meg a nemzetközi kapcsolatok alakulása Magyarország történetét 1945 után, milyen mozgásteret volt hazánknak a nemzetközi színtéren és a nemzetközi kapcsolatok hogyan befolyásolták a társadalom történetét. A jelenkori osztály ezen belül különös hangsúlyt fektet a nagyhatalmak és meghatározó európai országok (pl. USA, Kína, NSZK, Franciaország), a nemzetközi politikai és gazdasági szövetségek (ENSZ, Európai Gazdasági Közösség, KGST), a harmadik világ és Magyarország, valamint a kelet-közép-európai régió országaival zajló diplomáciai, társadalmi, gazdasági és kulturális kapcsolatokra. Angol, német és magyarnyelvű monografikus feldolgozások és forráskiadások készülnek a kínai, lengyel és német kapcsolatokhoz, azonban az eredmények publikálásához többlet forrás bevonására lesz szükség.

Az osztály ugyancsak vizsgálja a **magyar emigráció 1945 és 1956 közötti történetét**. A kutatás azon 1945 és 1956 után emigrációba kényszerült magyarokkal és magyar közösségekkel foglalkozik, akik gazdasági vagy kulturális teljesítménye nyomot hagyott a nagyvilágban, befolyásolta a befogadó ország társadalmi és kulturális életét. Ezzel is azt a tézist támasztja alá, hogy a történeti irodalomban gyakran perifériaként ábrázolt kelet-európai államok kulturális teljesítménye, köztük a magyaroké is, nem csupán másolta vagy követte a nyugati kulturális trendeket, hanem aktív résztvevője volt a nyugati világ szellemi és tudományos műhelyeinek. Angol és magyar monográfiák kéziratai készülnek el 2023-ig ebben a kutatási témakörben, de a kiadások egy részére további pályázati források lesznek szükségesek.

Délkelet-Európa története osztály

Az osztály fő célja, hogy a **magyar történettudomány regionális szerepe** megkerülhetetlen legyen a **Délkelet-Európára vonatkozó kutatások** tekintetében. Kiemelt fontosságú a Balkán-félsziget országainak történettudományi műhelyeivel való együttműködés, amely kultúrdiplomáciai keretekben jelentős mértékben segíti a magyar külpolitika nyugat-balkáni célkitűzéseit. Az osztály az elmúlt években szinte valamennyi balkáni történetkutató műhellyel aktív munkakapcsolatot alakított ki, több közös publikáció is előkészületben van. Ennek keretében került sor az **Acta Balcano-Hungarica** intézeti könyvsorozat elindítására, amely a következő években számos új, az egyes balkáni államokkal és nemzetekkel kapcsolatos kutatások publikálásának elsődleges fóruma lesz angol nyelven, így széles körben biztosítja a magyar kutatási eredmények közzétételét. A kedvező visszajelzések alapján elképzelhető a sorozat első kötete albán nyelvű kiadásának előkészítése is, ennek rész költségeit külső szponzori támogatással lehetne megoldani.

Az osztály keretében zajlik a statisztikai adatokat egységes digitális formátumban feldolgozó, és nagymennyiségű információ-együttes kezelését lehetővé tevő **GIS (földrajzi információs rendszer) alapú, automatizált és bővíthető adatbázis** fejlesztése. A GIS alkalmazásával elkészített mintegy 600 történeti tematikus térkép, valamint alaptérképek és adatbázisok (mintegy 7 millió gazdasági–társadalmi–demográfiai adat) szabadon felhasználhatókká válnak, és megbízható alapot kínálnak a társadalmi–gazdasági jelenségek térbeli aspektusainak és azok változásának vizsgálatához, elősegítve a dualizmus korára vonatkozó komparatív és trendkutatásokat. Ehhez kapcsolódóan folytatódik az adatbázist feldolgozó, a dualista Magyarországról készült térképgyűjtemény publikálása, valamint a koraújkori oszmán forrásokhoz fejlesztett GIS szoftver segítségével elkészített virtuális atlasz továbbfejlesztése. A szoftver-fejlesztés céljainak elősegítésére az osztály nemzetközi workshopot szervez horvát és román projektek tapasztalatainak hasznosítására. Emellett az NKFIH támogatás elnyerése esetén tovább folytatódik a GIS és adatbázis-építés országos oktatási programja. A kurzus az ERC-pályázatokban megkövetelt training-előírásoknak is megfelel. Szintén a GIS-program folytatásaként, a rendelkezésre álló pályázati pénz (Lendület keret) segítségével elkészül Magyarország történeti földrajzi atlasza A3-as formátumban. Fontos cél **Burián István naplójának kritikai kiadását** előkészítő többéves munkaterv NKFIH-pályázatok segítségével történő megvalósítása. A magyar Turáni Társaság nemzetközi háttérének feltárását elvégző kutatómunka eredményei 2020-ban kerülnek feldolgozásra. További nemzetközi kapcsolatépítésre nyílik lehetőség a Bolgár-Magyar Történész Vegyesbizottság 2020-ban esedékes magyarországi konferenciájának kapcsán, amelyet a kelet-európai államépítések problematikája köré épül.

Egyháztörténeti osztály

A kommunista diktatúra éveiben mellőzött történeti aldiszciplína komoly hagyományokkal rendelkezik a magyar historiográfiában, amely segítette a kutatások újjáéledését 1990 után. Az osztályon belül a Kárpát-medencei – elsősorban keresztény – vallásfelekezetek történetét és együttélését vizsgálják a középkortól a jelenkorig. Az osztály munkájának fő távlati célja egy, **A keresztény Magyarország történetét** bemutató, egyháztörténeti kézikönyvsorozat előkészítése. Ennek munkafolyamata mintegy tíz évre terjedne ki, és csakis többletforrások bevonásával lenne lehetséges a megvalósítás.

A középkori egyháztörténet tekintetében különös hangsúly esik a **bizánci keresztény kultúrkör** szerepének vizsgálatára. A kora újkori egyháztörténethez kapcsolódóan kiemelt feladat a **Szentszék és a magyar egyházszervezet kapcsolatainak** vizsgálata. Ez egyfelől jelenti a hódoltsági területeken a missziós egyházszervezet kiépülésének kutatását, a magyar katolikus egyházszervezet hódoltsági szerepvállalását, valamint a Habsburg-uralom alatt maradt püspökségek újjászervezését.

A kutatások fókuszpontjában szerepel a **zsinatok, püspöki konferenciák és katolikus nagygyűlések 19–20. századi történetének** feltárása is. A korábban több kötetben közreadott zsinati határozatok forráskiadásaira alapozva folytatódhatnak az ezek társadalmi hatására vonatkozó kutatások és elemzések.

Nagy jelentőségű a 20. század második felében a **kommunista diktatúrával való egyházi szembenállás** lehetőségeinek alapkutatásokkal való feltárása. Ennek keretében kiemelt cél a Vatikáni Apostoli Levéltárban XII. Piusz pápa (1939–1958) korára vonatkozó, 2020-tól megnyíló források feltárása, amely további pályázati keretek igénybevételével valósulhat meg. A Nemzeti Emlékezet Bizottságával és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karával kötött együttműködés alapján közös egyháztörténeti kutatócsoportot indul, melynek célja, hogy minél teljesebben feltárja a kádárizmus egyházpolitikájára és vallásellenességre adott egyházi (katolikus) reakciókat, válaszokat, azonosítsa az értékmentési formákat. A kutatás elsősorban azt vizsgálja, miként értelmezhető

a vallásgyakorlás (a hitélethez kapcsolódó tevékenységi körök) mint kulturális ellenállás. A kutatócsoport eredményei évenként egy-egy konferencia keretében kerülnek bemutatásra, az előadások szerkesztett szövegéből pedig tematikus kötetek készülnek.

Tudományos információs osztály

A BTK TTI könyv- és folyóirat-kiadási tevékenysége során a tudományos információs osztály munkatársai a jövőben is ellátják a kiadványok magas színvonalú tartalmi-technikai-műszaki előkészítését; a kiadványok terjesztésének és hasznosulásának nyomon követését; az intézeti kutatási eredmények közzétételének a kutatóközpont általános kommunikációjába, PR-jába illesztését; a kiadványokkal kapcsolatos pályázati, gazdasági és jogi adminisztráció elvégzését, valamint neves hazai és külföldi kiadókkal, kutatóintézetekkel való kiadói együttműködések koordinálását. Stratégiai célkitűzés, hogy az intézet az átalakuló olvasási-fogyasztási szokásokra válaszolva az újabb kommunikációs csatornákon keresztül, valamint magas színvonalú tudományos ismeretterjesztő kiadványok segítségével mind szélesebb olvasóközönséghez juttassa el a kutatási eredményeket.

Az intézeti cselekvési tervek gazdasági háttérének tervezése (üzleti tervezés)

Az intézet a munkák többségéhez az alapellátásból biztosítja a forrásokat, de egyre nagyobb összegű és egyre többféle pályázati forrást von be. Az elmúlt években a pályázati források aránya fokozatosan nőtt, az intézet ezt a helyzetet tartani kívánja. Ugyanakkor a hosszú távú, stabil működéshez nem nélkülözhető az alapellátás tervezhető ütemű, rendszeres emelése. A projektek tervezése során az intézet vezetése mindig áttekinti a vonatkozó hazai és külföldi pályázati lehetőségeket. Hosszabb külföldi forrásfeltárások során jelentős segítséget nyújtanak az egyéni kutatómunkát finanszírozó külföldi intézmények is.

A stratégiából levezetett intézkedések nyomon követése (visszacsatolás), a stratégiai akciók megvalósulásának mérése, ellenőrzése

Az intézeti vezető testületek (igazgatóság, osztályvezetői értekezlet, intézeti tudományos munkatársak értekezlete) rendszeresen ellenőrzik a döntések megvalósítását, az intézkedések előre látható és váratlan következményeit. A kutatók az éves teljesítményértékelések során adnak számot az elvégzett munkáról, az intézet vezetése pedig az itt tapasztaltak fényében hozza meg a szükséges intézkedéseket. Az igazgató, az igazgatóhelyettes és a tudományos titkár egyénileg is nyomon követi a fontosabb projektek résztvevőinek munkáját. A vezetők rendszeresen tanácskoznak a Külső Tanácsadó Testületek tagjaival is.

Budapest, 2019. december 17.

Molnár Antal
igazgató

Fodor Pál
főigazgató